

د
کتابخانه
۱۳۷۰-۲۵۷

مکتوبات خیالی

اسنادی از گفتمان سیاسی عصر مشروطه

علی باغدار دلگشا

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

سرشناسه	باغدار دلگشا، علی، ۱۳۷۰ -
عنوان و نام پدیدآور	مکتوبات خیالی: اسنادی از گفتمان سیاسی عصر مشروطه / علی باغدار دلگشا
مشخصات نشر	تهران: روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۳۶ صفحه
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۴-۱۳۹-۲
عنوان	اسنادی از گفتمان سیاسی عصر مشروطه.
موضوع	ایران - تاریخ - انقلاب مشروطه - ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ ق. - مطبوعات
موضوع	نامه‌تخیلی - اسناد و مدارک
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۶ م ۷ ب/۱۴۰۳ DSR
رده‌بندی دیویی	۹۵۵/۰۷۵
شماره شابک ملی	۵۰۴۹۲۰۹ ملی

مکتوبات خیالی

اسنادی از گفتمان سیاسی عصر مشروطه

نوشته‌ی علی باغدار دلگشا

نوبت چاپ و تاریخ: اول ۱۳۹۷

صفحه آرا: مریم فزون

تیراژ: ۳۰۰ جلد

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

آدرس: تهران، خیابان سید جمال‌الدین اسدآبادی، میدان فرهنگ، میان سی‌وسوم، نبش

خیابان آماج، پلاک ۲۱، طبقه همکف واحد ۳

تلفن: ۸۸۷۲۳۹۳۹ - ۸۸۷۲۲۶۶۵ - ۸۸۷۱۶۳۹۱

پست الکترونیک: roshangaran68@gmail.com

مراکز پخش و فروش: ۱- سایت انتشارات روشنگران و مطالعات زنان roshangaran-pub.ir

تلفن: ۸۸۷۱۶۳۹۱ - ۸۸۷۲۳۹۳۹ - ۸۸۷۲۲۶۶۵ - ۶۶۹۷۰۱۳۶

۲- پخش ققنوس: تلفن ۴۳ الی ۶۶۴۰۸۶۴۰

۳- پخش گزیده: تلفن ۶۶۴۰۰۹۸۷

۴- پخش گسترش: تلفن ۷۷۳۵۰۹۷۰

۲- ۱۳۹-۱۹۴-۹۶۴-۹۷۸

2- 139-194-964-978

شابک:

فهرست

۵	 مقدمه
۱۷	 توضیحات ابرمالی در خصوص پنج مکتوب خیالی
۲۷	 مکتوب اول
۲۷	 ندای طفل مشروطه
۳۵	 مکتوب دوم
۳۵	 ناله وطن
۶۵	 مکتوب سوم
۶۵	 جواب میرزا ترسوی کاشانی از ملا بی پروای خراسانی
۸۹	 مکتوب چهارم
۸۹	 مکالمه میرزا سعید سمنانی با ابومفید کرمانی
۱۴۷	 مکتوب پنجم
۱۴۷	 حمام جنیان

مقدمه

در دوره قاجار در که ر توجه به متون کلاسیک، پیشینه ادبیات فارسی و همچنین سبک اثر ادبی چون بوستان و گلستان و به نظم و نثر در آوردن آثار جدید توسط دگراندیشان^۱، چند مسأله اساسی زمینه ساز ایجاد الگوهای جدید انتقادی با ساختارهای سیاسی نو گردید:

۱- سفر ایرانیان به فرنگ، آشنایی آنان با آداب اجتماعی و گفتارهای انتقادی که در رسائلی چون حیرت نامه خود را ظاهر ساخته اند.^۲

۲- آغاز نهضت ترجمه در دوره ناصری، به اوج رسیدن آن در

۱- مانند نگارش کتاب رضوان به تقلید از گلستان سعدی و نگارش نامه باستان به تقلید از شاهنامه فردوسی توسط میرزا آقاخان کرمانی. برای آگاهی بیشتر در این خصوص رجوع شود به: پارسى نژاد، ایرج، ۱۳۸۰، روشنگران ایرانی و نقد ادبی، تهران: سخن، بخش مربوط به میرزا آقاخان کرمانی، باغدار دلگشا، علی، ۱۳۹۴، «بازخوانی کتاب رضوان: رساله‌ای منتشر نشده از میرزا عبدالحسین خان بردسیری کرمانی»، پیام بهارستان، دوره دوم، سال ۷، شماره ۲۵، ص ۲۶۸-۲۴۸.

۲- در این خصوص برای آگاهی بیشتر رجوع شود به: توکلی طوقی، محمد، ۱۳۹۵، تجدد بومی و بازاندیشی تاریخی، تهران: پردیس دانش، بخش «به آزادی تفاخر دارند و به خودسری تشکر» و «بازخوانی انقلاب فرانسه».

اواسط همان دوره تاریخی و انتقالش به مطبوعات در دوره مشروطه مانند متونی که در جرایدی چون ایران‌نو و حبل‌المتین درج شده‌اند.

۳- آگاهی از الگوها و ساختارهای انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه، گفتمان‌های جدید سیاسی مانند: پارلمان، قانون، حقوق مدنی، مطالبات زنان و تقلید از آثار ژان ژاک روسو مانند امیل^۱ و نامه‌های ایرانی اثر منتسکیو.

در کارگری ساختاری با نام مکالمات خیالی در دوره ناصری که برای بیان انتقادهای سیاسی و اجتماعی به کار رفته است، نخست مرید توجه روشنفکرانی چون میرزا ملکم‌خان قرار گرفت و پس از آن به ترتیب در مطبوعات فارسی زبان برون مرزی و مطبوعات فارسی زبان مرزی مورد استقبال قرار گرفت. نمونه‌های به کارگیری آن توسط روشنفکران دوره ناصری عبارت است از: دو رساله «شیخ و وزیر» و «رفیق و وزیر» از میرزا ملکم خان ناظم؛ مکتوبات کمال الدوله از میرزا فتحعلی آخوندزاده^۲؛

۱- نمونه تقلید از سبک روسو و کتاب امیل، صحبت‌های خیالی طالبوف تبریزی با احمد در کتاب احمد و صحبت‌های یحیی دولت‌آبادی با علی در کتاب علی می‌باشد. در این دو اثر، طالبوف و دولت‌آبادی که هر یک از دگراندیشان و مروجان اندیشه مشروطه‌خواهی در ظرف زمانی خود بوده‌اند الگوهای تعلیمی و سیاسی با علوم و فنون جدید را در قالب متنی آموزشی به فرزندان خیالی با نام‌های احمد و علی آموزانده‌اند. در این آثار همانند کتاب امیل علاوه بر آن که ساختارها و زبان مردانه مورد استفاده قرار گرفته است، از جهات دیگر نیز احمد و علی شباهت‌های بسیاری با امیل دارند.

۲- این کتاب در قالب گفتگوهای سیاسی میان دو شخص خیالی با نام‌های کمال‌الدوله به عنوان شاهزاده‌ای هندی و جلال‌الدوله به عنوان شاهزاده‌ای ایرانی تنظیم شده است. در این خصوص رجوع شود به آخوندزاده، میرزا فتحعلی، ۱۳۶۴، مکتوبات نامه‌های کمال‌الدوله به شاهزاده جلال‌الدوله، به اهتمام م. صبحدم، چاپ اول، مرد امروز، بی‌جا.

سه مکتوب^۱، سوسمارالدوله^۲ و صدخطابه^۳ از میرزا آقاخان کرمانی؛ کتاب احمد از طالبوف تبریزی؛ سیاحت نامه ابراهیم بیک از زین العابدین مراغه‌ای؛ شراره استبداد از شیخ ابراهیم زنجانی و «سؤال و جواب میرزا حسین خان با میرزا احمدخان» مندرج در کتاب تاریخ بیداری ایرانیان از ناظم الاسلام کرمانی^۴. در این خصوص به کارگیری این ساختار در مطبوعات نیز باید عنوان داشت:

۱- استفاده از این مکالمات و مکتوبات خیالی نخست در مطبوعات فارسی زبان برون مرزی^۵ به دلیل عدم نظارت دستگاه

۱- کرمانی در این رساله انتقادی سیاسی - اجتماعی خود را از زبان کمال‌الدوله و جلال‌الدوله مطرح ساخته است. رجوع به: کرمانی، میرزا آقاخان، ۲۰۰۱ میلادی، سه مکتوب، به کوشش بهرام چوبینه، تهران: انتشارات نیما، ص ۳.

۲- موضوع رساله سوسمارالدوله نیز نقد اوضاع اجتماعی، فساد دستگاه اداری و ریاکاری عالمان است که در قالب گفتاری میان سوسمارالدوله و کلانتر گردآوری شده است. رجوع شود به: کرمانی، میرزا آقاخان، ۱۱۵۴، سوسمارالدوله، به کوشش رحیم رضازاده‌ملک، تهران: نشر دنیا، ص ۱۳۳.

۳- صد خطابه، شامل ۴۲ پرسش و پاسخ میان اول شمس در قالب دانای کل و جلال‌الدوله است. رجوع شود به: کرمانی، میرزا آقاخان، ۱۳۸۴، صد خطابه، به کوشش محمدجعفر محجوب، لس آنجلس: شرکت نشر کتاب، ص ۱.

۴- این مکالمه در قالب شب‌نامه در دوره مشروطه پخش شده و در آن به بررسی محمدعلی‌شاه و عین‌الدوله به عنوان عوامل ویرانی وطن پرداخته شده است. رجوع به: خصوص رجوع شود به: کرمانی، ناظم الاسلام، ۱۳۸۷، تاریخ بیداری ایرانیان، به کوشش سعیدی سیرجانی، تهران: امیرکبیر، ص ۴۴۹.

۵- مطبوعات فارسی زبان برون مرزی که در آن‌ها از ساختار مکالمات خیالی استفاده شده است عبارت‌اند از: اختر (چاپ استانبول)، سال چهارم، شماره ۴۶، ۲۴ ذی‌قعدة ۱۲۹۵ قمری، «مذاکره وزیر و سفیر»؛ قانون (چاپ لندن)، سال ۹، شماره ۲۹، ۱۳۰۷ قمری، «نوزده نفر بودیم...»؛ پرورش (چاپ مصر)، سال اول، شماره ۱، جمعه دهم شهر صفرالمظفر ۱۳۱۸ هجری قمری، «رویای غریب و مکاشفه عجیب»؛ ثریا (چاپ مصر)، سال اول، شماره ۲۷، ۱۹ ذیحجه ۱۳۱۶ قمری، «مقاله مخصوصه مصاحبه»؛ ثریا (چاپ مصر)، سال دوم، شماره ۳۰، ۹ ربیع‌الاول ۱۳۱۸ هجری قمری. «مقاله تاریخی»؛ چهره‌نما (چاپ مصر)، سال دوم، شماره ۲۳، ۱۵ ربیع‌الثانی ۱۳۲۳ قمری، «مکالمه میرزا

حاکمه در ایران مورد استفاده قرار گرفته است.

۲- در مطبوعات فارسی زبان برون مرزی در روزنامه‌های چهره‌نما و حبل‌المتین نسبت به دیگر مطبوعات برون مرزی بیشتر از ساختار مکالمات و مکتوبات خیالی استفاده شده است.

۳- استفاده از این ساختار در مطبوعات فارسی زبان درون مرزی بیشتر در دوره مشروطه و فاصله سال‌های ۱۳۲۴ قمری/ ۱۲۸۵ شمسی به بعد مورد استفاده قرار گرفته که دلیل آن را علاوه بر گزینش ناگهانی انتشار مطبوعات، در عدم نظارت کامل دستگاه حاکم بر محتوای مطبوعات نیز باید دانست.

۴- از نظر صحنه پردازی روایی نیز این مکالمات را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد: ۱- مکالماتی که صحنه واقع آن‌ها در ایران بوده است ۲- مکالماتی که صحنه پردازی آن‌ها در عالم

سعید سمنانی با ابومفید کرمانی: حبل‌المتین (چاپ هند)، سال پنج، شماره ۳۴، ۱۲ ربیع‌الاول ۱۳۱۶ قمری، «مکالمه یکی از ساجدان ایران با یکی از ارباب سیاست هند». همچنین در میان جراید فارسی زبان منتشر شده در خارج از ایران، روزنامه حبل‌المتین از جرایدی است که بیشترین ضریب استفاده از مکالمات خیالی را دارد؛ مانند مکالماتی چون: محاکمه، مکالمه شاگرد و معلم، مکالمه هیمالیا با دماوند (جواب دماوند به هیمالیا، پاسخ دماوند به هیمالیا)، مسقط، گفتگوی کوه‌نورد ایرانی با شخص فرنگی، حکایت خروس و وحوش و برخی مکالمات دیگر.

۱- مطبوعات و مکالماتی که صحنه وقایع آن‌ها در ایران بوده است عبارتند از: استبداد (روزنامه)، سال اول، شماره ۱، ۵ جمادی‌الثانی ۱۳۲۵ قمری، «انجمن استبداد»؛ استبداد (روزنامه)، سال اول، شماره ۱۰، ۲۰ شعبان ۱۳۲۵ قمری، «ندای طفل مشروطه»؛ اقیانوس (روزنامه)، سال اول، شماره ۲، ۲۴ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶ قمری، «تحصن شکسته بندگان طهران»؛ تمدن (روزنامه)، سال اول، شماره ۶۱، ۲ ربیع‌الاول ۱۳۲۶ قمری، «حمام جنیان»؛ جنوب (روزنامه)، سال اول، شماره ۱، ۲۱ ذیحجه الحرام ۱۳۲۸ قمری، «روایای دلخراش»؛ چهره‌نما (روزنامه)، سال دوم، شماره ۲۳، ۱۵ ربیع‌الثانی ۱۳۲۳ قمری، «مکالمه میرزا سعید سمنانی با ابومفید کرمانی»؛ خورشید (روزنامه)، سال اول، شماره ۹، ربیع‌الاول ۱۳۲۴ قمری، «مناقشه قلمی ملا بی‌پروای خراسانی و میرزا ترسوی کاشانی»؛ رهنما (روزنامه)، سال اول، شماره ۲، ۳ رجب ۱۳۲۵ قمری، «سؤال

آخرت و صحرای محشر^۱ یا عالم خواب^۲ رخ داده است.

و جواب مشهدی محمد تقی و کربلانی تقی: یا مکالمه مستبد و مشروطه طلب: «شرافت (روزنامه)، سال اول، شماره ۴، ۱۹ صفر ۱۳۲۶ قمری «سؤال و جواب داش مشتی کلاه‌نمدی با یک نفر از ارباب ذوق جمعه گذشته در باغ بهجت‌آباد»؛ کشکول طهران (روزنامه)، سال اول، شماره ۵، ۱۶ ربیع‌الاول ۱۳۲۵ قمری، «ما سنگ زنان کاشونیم»؛ گلستان (روزنامه)، سال اول، شماره ۳، ۹ رمضان ۱۳۲۵ قمری، «طفل هشت ساله»؛ ندای عدن (روزنامه)، سال اول، شماره ۲، ۱۸ ذیقعد ۱۳۲۴ قمری، «مذاکرات ملانصر»؛ بین با شیخ بهلول»؛ نسیم شمال (روزنامه)، سال اول، شماره ۱۲، ۷ محرم ۱۳۲۶ قمری، «مکالمه برزین و لاشخور».

۱- این مکالمات عبارتند از: رؤیای صادقه از سید جمال واعظ اصفهانی و گروهی از مشروطه‌خواهان اصفهان که در آن به محاکمه برخی عالمان دینی ایالت اصفهان مانند نجفی و ظل‌السنان - کمراز آن ایالت در صحرای محشر پرداخته شده است. رؤیای عجیبه و مشاهد سرّیه که ساله‌ای در دفاع از مشروطه است. این اثر، داستان ملاقات شخصی مجهول‌الانام با «آدم ابوالشر» در عالم رؤیا است. رساله مجلس شورای آسمانی از عبدالرحیم الهی که حاکی از مباحثه نویسنده با «فرشتگان آسمان» در عالم رؤیا است و در قالب متنی در دفاع از مشروطه و انطباق آن با مبانی اسلامی به نگارش درآمده است. رساله نقل از روزنامه عدل رؤیای صادقه در حقانیت مشروطه. رساله خواب شگفت از آخوند ملافتحعلی اصفهانی در خصوص ریاکاری، وجود نفاق میان مسلمان‌ها و نارضایتی پیامبر اسلام از رفتار امت اسلام. رای آگاهی بیشتر از این رسائل رجوع شود به: زرگری‌نژاد، غلامحسین، ۱۳۹۰، رسائل مشروطیت، جلد اول، تهران: موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی. بی‌نام، نقل از روزنامه غیبی رؤیای صادقه، ۱۳۲۱ قمری، مطبع الیاس میرزابوراغانسکس و شرکاء، طربو، نسخه چاپ سنگی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره بازیابی: ۵۱۹۲۸. اصفهانی، فتحعلی، ۱۳۱۵ قمری، خواب شگفت، برلین: انتشارات ایرانشهر، نسخه چاپ سنگی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره بازیابی: ۲۳۳۲۸۹. نمونه‌هایی مندرج در مجموعه‌ای از این گونه نیز عبارت‌اند از: آینه غیب‌نما (روزنامه)، سال اول، شماره ۲۶، ۳ محرم ۱۳۲۶ قمری، «کاغذ از عالم برزخ» و تمدن (روزنامه)، سال اول، شماره ۲۳، ۱۱ جمادی‌الاول ۱۳۲۵ قمری، «رؤیای صادقه یا خیالات واهی».

۲- نمونه‌هایی از این الگو که در مطبوعات دوره مشروطه منتشر شده‌اند عبارت‌اند از: برجیس (روزنامه)، سال اول، شماره ۵، ۹ سرطان ۱۳۲۴ قمری، «روابط برجیس با عالم ارواح: خواب‌های من با حقیقت یکی است»؛ خیرالکلام (روزنامه)، سال اول، شماره اول، ۲۴ جمادی‌الثانی ۱۳۲۵ قمری، «مکاشفات»؛ کشکول طهران (روزنامه)، سال دوم، شماره ۲، ۲ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ قمری، «خواب پریشان»؛ مساوات (روزنامه)، سال اول، شماره ۳، ۲۶ رمضان ۱۳۲۵ قمری، «حکایت یا افسانه»؛ جنوب (روزنامه)، سال اول، شماره ۱، ۲۱ ذیحجه الحرام ۱۳۲۸ قمری، «روایای دلخراش»؛ پرورش، سال اول،

پژوهش پیش رو - مکتوبات خیالی: اسنادی از گفتمان سیاسی عصر مشروطه - پیوست کتابی دیگر با عنوان مکالمات خیالی: گونه‌ای انتقادی در گفتمان سیاسی - اجتماعی مطبوعات مشروطه است. این دو اثر نیز هر یک مکمل دو کار پژوهشی دیگر با عنوان‌های «مکالمات خیالی: وجه انتقادی نو در گفتمان مطبوعاتی دوره مشروطه»^۱ و «بررسی جامعه شناختی گفتگوهای خیالی در مطبوعات عصر قاجار»^۲ می‌باشند. کار پژوهشی نخست را با راهنمایی استادام دکتر نقی لطفی به پایان رساندم و کار دیگر نیز مقال‌ای است مشترک که با همیاری دکتر علی ناظمیان فرد تنظیم و تدوین گردیده است.

برای نخستین بار، در کتاب مکالمات خیالی: گونه‌ای انتقادی در گفتمان سیاسی - اجتماعی مطبوعات مشروطه برای آگاهی بیشتر خوانندگان بخشی با سرآغاز نیمه اضافه کردم و در آن به ذکر تعدادی از مکالمات خیالی مندرج در مطبوعات اواخر دوره قاجار پرداختم؛ مکالماتی چون

مذاکره وزیر و سفیر مندرج در روزنامه انتر؛ نوزده نفر بودیم مندرج در روزنامه قانون؛ مقاله در اثبات ذات واجب الوجود عزشانه مندرج در روزنامه ادب؛ آغاز مقاله ستاد ما آریستودم مندرج در روزنامه ادب؛ طفل هشت ساله مناجات در روزنامه

شماره ۱، جمعه دهم شهر صفر المظفر ۱۳۱۸ هجری قمری، «رویای غریب و مکاشفه عجیب».

۱- منتشر شده در نشریه علمی - پژوهشی پژوهشهای علوم تاریخی (دانشگاه تهران)، سال ۷، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۸۵-۱۰۴.

۲- منتشر شده در نشریه علمی - پژوهشی پژوهشهای تاریخی (دانشگاه اصفهان)، دوره ۹، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۶، صص ۴۹-۶۶.

گلستان؛ رویای صادق - یا خیالات واهی مندرج در روزنامه تمدن؛ سؤال و جواب مهدی محمد تقی و کربلائى تقى؛ یا مکالمه مستبد و مشروطه طلب مندرج در روزنامه رهنما؛ بقیه گفتگوی منوچهر با فریدون در یکی از قهوه خانهای پاریس مندرج در روزنامه ندای وطن؛ مکتوب از حسین کرد شبستری به مومن مندرج در روزنامه شرافت؛ سؤال و جواب داش مشتی کلاه نمودی با یک نفر از ارباب ذوق جمعه گذشته در باغ بهجت آباد مندرج در روزنامه شرافت؛ روایای دلخراش مندرج در روزنامه جنوبی بضائت مندرج در روزنامه اقیانوس؛ مکاشفه صادقانه از خامنه یکی از ارباب دانش مندرج در روزنامه حبل المتین؛ در گفتن اثر است که در نگفتن نیست مندرج در روزنامه حبل المتین؛ مکاشفات - سارج در روزنامه خیر الکلام؛ روایای غریب و مکاشفه عجیب مندرج در روزنامه پرورش؛ مقاله تاریخ: نگارش یکی از وطن پرستان مندرج در روزنامه ثریا؛ کاغذ از عالم برزخ و خلاصه مذاکرات مجمع مفسدین مندرج در روزنامه آینه غیب‌نما و وجوه تسمیه مندرج در روزنامه کشکول اصفهان.

اینک در این کتاب - مکتوبات خیالی - برخی دیگر از متن اصلی مکالمات خیالی مندرج در مطبوعات دوره مشروطه آورده شده است؛ مکتوباتی که برای نخستین بار در اختیار خوانندگان قرار خواهند گرفت، این مکتوبات عبارت‌اند از:

- ندای طفل مشروطه مندرج در روزنامه استبداد.
- جواب ناله وطن مندرج در روزنامه پروانه.
- میرزا ترسوی کاشانی و ملا بی‌پروای خراسانی در جریده

خورشید.

- مکالمه میرزا سعید سمنانی و ابومفید کرمانی مندرج در روزنامه چهره‌نما.

- حمام جنیان مندرج در روزنامه تمدن.

در خصوص چگونگی آشنایی‌ام با این مکالمات و مکتوبات خیالی باید گذاری به بررسی‌ها و پژوهش‌های سال ۱۳۹۲ داشته باشم؛ زمانی که در حال تدوین و تکمیل طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی مطالبات اجتماعی زنان در مطبوعات دوره مشروطه» در سازمان پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه فردوسی شده بودم. به ناگاه در روزنامه ندای وطن با مکالمه‌ای میان شیخ بهلرون و ملا نصرالدین مواجه شدم. «مذاکرات ملا نصرالدین با شیخ بهلرون» که متنی در ظاهر تخیلی اما در باطن واقعی در خصوص اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه مشروطه بود؛ مکالمه‌ای خیالی که در چندین شماره همان روزنامه ادامه یافته بود. در مجموع ۲۹۶ شماره هفتگی مانده از جریده ندای وطن، هر چند به دنبال مکتوبات و نامه‌های زنان بودم، اما با سه مکالمه خیالی نیز مواجه شدم؛ «گفتگوی شیخ و ملا» که در ۲۶ شماره منتشر شده بود. پس از چند شماره وقفه مکالمه‌ای دیگر با عنوان «گفتگوی میرزا عبدالله و میرزا صادق» از شماره ۵۲ تا شماره ۷۸ روزنامه ندای وطن در قالب ۱۱ بخش به چاپ رسیده بود و مکالمه «بقیه گفتگوی منوچهر با فریدون در یکی از قهوه‌خانه‌های پاریس» که در شماره ۴۴ از سال اول آن روزنامه درج شده بود. مکالماتی که ساختار، زبان و گفتار آن گواهی بر

ظهور گونه انتقادی در گفتمان زمانه مشروطه بود. با این وجود از ظهور گونه انتقادی جدیدی در گفتمان مطبوعاتی زمانه مشروطه و تدارکات ایدئولوژیک آن انقلاب آگاهی یافتیم. از آن پس هم چنان که اولویت کاری‌ام بررسی مکتوبات مندرج از زنان در مطبوعات بود، در هر کدام از جراید که مکالمه‌ای می‌یافتم لیستی از آن تهیه می‌کردم.

در تابستان ۱۳۹۱ بررسی و جمع‌بندی مکالمات خیالی را آغاز کردم. نخستین نتیجه آن انتشار مقاله‌ای علمی- پژوهشی با عنوان «مکالمات خیالی: رجه انتقادی نو در گفتمان مطبوعاتی دوره مشروطه» بود که بی‌شک به‌من راهنمایی‌ها و تشویق استادام لطفی، ظهور و نشرش با مشکل مواجه بود. انتشار آن مقاله بازتاب‌های خوبی از جانب پژوهشگران رشته‌های تاریخ، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی را با خود به همراه داشت. با راهنمایی استادام لطفی، تصمیم برای تبدیل آن مقاله به کتابی با عنوان مکالمات خیالی گرفته شد و در نهایت کتابی در ۳۱۴ صفحه تدوین گردید. آن کتاب - مکالمات خیالی - که طبعاً نمی‌توانست برخی مکالمات و برخی تصاویر مربوط به آن را در خود جای دهد زمینه‌ساز تدوین این کتاب - مکتوبات خیالی - گردید.

با مشورت دو تن از اساتیدم - دکتر نقی لطفی و دکتر هما زنجانی‌زاده - تصمیم نهایی بر آن گرفته شد تا برخی از این مکالمات که در کتاب قبلی درج نشده بودند، به دلیل ارزش

سندی، عدم دسترسی تمامی پژوهشگران به آن‌ها، سختی در خوانش و البته داشتن نقشی مهم در ایجاد زمینه‌های آگاهی از گفتمان‌های دورهٔ مشروطه و تدارکات ایدئولوژیک مربوط به آن، در قالب کتابی دیگر با نام مکتوبات خیالی تدوین و منتشر گردد. این کار، نخست برای انتشارات شرکت کتاب ارسال گردید و منتشر شد. از آن جا که چاپ نخست این کتاب در خارج از کشور بود و این امر سختی‌هایی را برای پژوهشگران داخلی ایجاد کرد، بود، تصمیم بر آن گرفته شد تا چاپی از آن نیز در داخل کشور صورت پذیرد، امری که سرکار خانم شهلا لاهیجی، مدیر محترم انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، زحمت آن را عهده‌دار شدند.

ارزش خوانش این مکتوبات از این جهت است که علاوه بر ایجاد آگاهی از تدارکات ایدئولوژیک یکی از مهم‌ترین خیزش‌های جامعهٔ ایران، خبر از ظهور گفتمان انتقادی جدیدی نیز می‌دهد. مکالماتی که از زبان انصافی خیالی، شدیدترین و واقع‌بینانه‌ترین مخالفت‌ها با بافت‌های سنتی و باورهای خرافی جامعهٔ ایران در اواخر دورهٔ قاجار در آن‌ها انعکاس یافته است. همچنین نشان دهندهٔ میزان درک ایرانیان زمانهٔ مشروطه از شیوه‌های نوین سیاسی چون پارلمان، حق رأی، حقوق مدنی، آزادی بیان، مدرنیته، تجدد و قانون‌خواهی و قانون‌مداری است. مکتوباتی که هم نشان دهندهٔ میزان محدودیت‌ها و فضای بستهٔ سیاسی است و هم مبین ساختارها و زبان مردم‌مدارانهٔ عصر قاجار.

تحلیل‌های مد نظر نگارنده در خصوص این موضوعات، در کتاب مکالمات خیالی: گونه‌ای انتقادی در گفتمان سیاسی-اجتماعی مطبوعات مشروطه و دو مقاله «مکالمات خیالی: وجه انتقادی نو در گفتمان مطبوعاتی دوره مشروطه» و «بررسی جامعه‌شناختی گفتگرهای خیالی در مطبوعات عصر قاجار» انعکاس یافته است و بر همین اساس در این پژوهش که دارای ساختاری اسنادی است، تنها به برج‌رج متن اصلی پنج مکتوب از مکالمات مذکور به انضمام توضیحاتی اجمالی از آن‌ها اکتفا خواهد شد.